

ŁÓDZKI

Wydział Nauk o Wychowaniu

Instytut Psychologii

Aleja Rodziny Scheiblerów 2 90-128 Łódź

tel: (0-42) 635-6659

Prof. dr hab. Nina Ogińska-Bulik
Instytut Psychologii
Uniwersytet Łódzki

**Rada Naukowa Instytutu Psychologii
Uniwersytetu SWPS Warszawa**

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr Marii Mondry zatytułowanej *Czynniki ryzyka kształtowania się przestępczych stylów myślenia u kobiet skazanych za przestępstwo z użyciem przemocy*

Promotor: dr hab. Danuta Rode, profesor Uniwersytetu SWPS

Rozprawa doktorska mgr Marii Mondry dotyczy ważnego i dość rzadko analizowanego zagadnienia, jakim jest kształtowanie się przestępczych stylów myślenia u kobiet dokonujących przestępstw z użyciem przemocy. Badanie procesów poznawczych jest jednym z ważniejszych kierunków współczesnej kryminologii, a występujące zniekształcenia poznawcze, określone wzorce myślenia czy specyficzne (antyspołeczne) postawy i przekonania to główne czynniki sprzyjające podejmowaniu działalności przestępczej. Autorka rozprawy odwołuje się do opracowanej przez Glena Waltersa teorii przestępczych stylów myślenia, która zakłada, że ten styl myślenia może stanowić zarówno czynnik inicjujący przestępczość, jak i mechanizm podtrzymujący ten rodzaj aktywności. Teoria ta, jak

podkreśla Autorka rozprawy, stanowi jeden z najważniejszych paradygmatów kryminologicznych. Zmiana, czyli zaniechanie przestępczej działalności jest możliwe dopiero po zmianie dysfunkcyjnych wzorców myślenia. Badanie uwarunkowań zachowań przestępczych, w tym roli przestępczych stylów myślenia jest więc bardzo istotne nie tylko z poznawczego punktu widzenia, ale także ze względu na możliwość wykorzystania wyników w praktyce. Rezultaty takich badań mogą być przydatne w celu opracowania i wdrożenia skutecznych interwencji resocjalizacyjnych. Należy także dodać, że zdecydowana większość badań dotyczących przestępczych stylów myślenia dotyczy mężczyzn, natomiast tego typu badania wśród kobiet należą do rzadkości.

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska, licząca wraz z bibliografią 240 stron (bez spisu tabel, rycin i załączników) składa się z siedmiu rozdziałów. Trzy pierwsze rozdziały stanowią część teoretyczną pracy, cztery pozostałe wchodzą w zakres części empirycznej.

W rozdziale pierwszym Autorka omówiła zjawisko przemocy, w tym interdyscyplinarne ujęcie przemocy, jej formy i rodzaje, zaprezentowała problematykę przestępstw z użyciem przemocy, uwzględniając skalę zjawiska wśród kobiet, oraz przedstawiła przegląd teorii i badań wyjaśniających przestępczość wśród kobiet. W rozdziale drugim zaprezentowano przestępcze style myślenia, w tym charakterystykę i rodzaje myślenia, związki myślenia z podejmowaniem decyzji i działaniami przestępczymi, wzorce przestępczych stylów myślenia, i co wydaje się najważniejsze, charakterystykę teorii kryminologicznych, na których opiera się koncepcja przestępczego myślenia.

Rozdział trzeci poświęcono omówieniu potencjalnych czynników ryzyka kształtowania się przestępczych stylów myślenia, takich jak style przywiązania, empatia, potrzeba poznawczego domknięcia, uwarunkowania temperamentalne, wybrane czynniki socjodemograficzne, a także doświadczenie przemocy i wybrane czynniki penitencjarne.

Rozdział 4 rozprawy doktorskiej dotyczy problematyki badań własnych, w którym Autorka przedstawiła cel badań i pytania badawcze, organizację i przebieg badania oraz wykorzystane narzędzia pomiaru. Podjęte badania miały na celu, jak stwierdza Autorka rozprawy na str. 75, sprawdzenie, które z uwzględnionych zmiennych spośród **socjodemograficznych** (wiek, wykształcenie, stan cywilny, status zawodowy przed osadzeniem, miejsce zamieszkania, liczba dzieci), **środowiskowych** (doświadczenie przemocy, bycie świadkiem przemocy, sprawstwo przemocy w okresie dzieciństwa lub dorastania), **penitencjarnych** (rodzaj popełnionego przestępstwa, czas pobytu i liczba pobytów w zakładzie karnym), **biologicznych** (temperament) i **psychologicznych** (styl przywiązania, empatia, umiejscowienie kontroli, potrzeba poznawczego domknięcia) stanowią czynniki ryzyka kształtowania się stylów myślenia u kobiet skazanych za przestępstwo z użyciem

przemocy. Przystępcze style myślenia były odzwierciedlane w postaci 8 wskaźników: uśmierzanie, odcięcie, roszczeniowość, zorientowanie na siłę, sentymentalność, hiper optymizm, indolencja poznawcza, brak ciągłości. Przyjęty model badawczy został osadzony w paradygmacie poznawczym, tj. w odniesieniu do przestępczych stylów myślenia. Autorka wskazując na eksploracyjny charakter badań nie sformułowała hipotez; postawiła natomiast 13 pytań badawczych.

Badania przeprowadzono w dwóch zakładach karnych znajdujących się na terenie województw kujawsko-pomorskiego i małopolskiego. Grupę zasadniczą stanowiły 52 kobiety odbywające wyrok za przestępstwo z użyciem przemocy, a grupę kontrolną 61 kobiet skazanych za inne przestępstwa. W badaniach wykorzystano kilka narzędzi pomiaru, adekwatnie dobranych do celu badań oraz ankietę opracowaną na użytek badania. Uzyskane wyniki poddano starannej analizie statystycznej, uwzględniając statystyki opisowe, zależności między zmiennymi w obydwu grupach badanych kobiet, oraz mediatory i moderatory stylów myślenia, analizę równań strukturalnych wśród kobiet skazanych za przestępstwo z użyciem przemocy. Przedstawiono je w kolejnych 60 tabelach zamieszczonych w rozdziale 5. Pracę kończy Dyskusja wyników (rozdz. 6) zawierająca przede wszystkim podsumowanie uzyskanych wyników badań.

Ocena pracy

- Za istotny walor części teoretycznej rozprawy należy uznać zdefiniowanie głównych pojęć, którymi posługuje się Doktorantka, przegląd teorii i badań wyjaśniających przestępczość wśród kobiet (z różnych perspektyw, m. in. uwzględniając dwa podejścia: koncepcje jednoczynnikowe oraz teorie zintegrowane, uwzględniające szerokie spectrum zmiennych. Zgodnie z tym drugim Autorka zwraca uwagę na czynniki ryzyka (dysfunkcyjne środowisko) i czynniki chroniące (podejmowanie działań prospołecznych, niska impulsywność, dobrze rozwinięte umiejętności komunikacyjne).
- Istotny i cenny element rozprawy stanowi także prezentacja zagadnienia przemocy w ujęciu dyscyplinarnym, przegląd najważniejszych teorii łączących myślenie z zachowaniami przestępczymi, które były istotne dla powstania teorii stylów myślenia przestępczego (teoria zróżnicowanych powiązań, koncepcja neutralizacji, teoria osobowości kryminalnej i teoria społecznego przetwarzania informacji) oraz przedstawienie założeń opisujących przestępczość jako styl życia według Glena Waltersa.
- Istotnymi pozytywnymi elementami rozprawy jest rozbudowana analiza statystyczna, z wykorzystaniem analiz wielozmiennowych, w tym analiz mediacji, moderacji i analizy równań strukturalnych.

- Do walerów pracy należy także wskazanie na ograniczenia badań własnych, przyszłych kierunków badań oraz implikacji praktycznych oraz bogata literatura wykorzystana w rozprawie (zawarta na ponad 50 stronach).
- Tytuł pracy został ograniczony do grupy kobiet skazanych za przestępstwo z użyciem przemocy, tymczasem Autorka rozprawy uwzględniła także grupę kontrolną obejmującą kobiety, które popełniły przestępstwo, ale bez użycia przemocy. Prowadzone analizy wyników w większości dotyczą obydwu grup. Nie znalazłam w części teoretycznej rozprawy uzasadnienia tego podziału. Sądzę, że lepiej byłoby jako punkt wyjścia uwzględnić jedną grupę kobiet (bez rozdzielania na te, które popełniły przestępstwo z użyciem przemocy i inne). Wydaje się to ważne, gdyż Autorce rozprawy nie udało się pozyskać większej liczby badanych. Co więcej, uzyskane przez mgr Mondry wyniki zaprezentowane w tab. 13 (str. 101) nie wskazują na wyraźne różnice między uwzględnionymi dwiema grupami badanych kobiet, zarówno w zakresie stylów myślenia przestępczego, jak i pozostałych zmiennych. Ponadto część analiz przeprowadzono na wynikach obydwu grup. Innymi słowy, moim zdaniem lepiej, gdyby punktem wyjścia była cała grupa badanych kobiet, a dopiero po sprawdzeniu czy występują istotne różnice w zakresie przestępczych stylów myślenia między kobietami z obydwu grup można było podjąć decyzję o prezentacji wyników łącznie lub oddzielnie). Wiązałoby się to jednak z modyfikacją tytułu pracy.
- Autorka rozprawy nie postawiła hipotez przyjmując, że badania miały charakter eksploracyjny. Sądzę jednak, że można było pokusić się o ich sformułowanie. Przeprowadzony wywód teoretyczny i przytoczone badania dość wyraźnie wskazują na to, które zmienne mogą sprzyjać występowaniu przestępczych stylów myślenia, czyli stanowić czynnika ryzyka.
- Znaczącym minusem pracy jest bardzo mała liczba badanych (na co także w ograniczeniach badań zwraca uwagę Autorka rozprawy), zwłaszcza w stosunku do ilości uwzględnionych zmiennych. Nie jest dla mnie jasne czemu miała służyć przeprowadzona analiza regresji, która jak stwierdza magister Maria Mondry (str. 107) miała na celu „sprawdzenie, które czynniki środowiskowe, psychologiczne, biologiczne oraz które przestępcze style myślenia stanowią predyktory użycia przemocy podczas popełnienia przestępstwa”. W tej przeprowadzonej analizie style myślenia przestępczego pełnią rolę zmiennej objaśniającej (a nie objaśnianej). Tego typu analiza wydaje się interesująca, ale pozostaje poza celem pracy (można było jej wyniki przedstawić jako dodatkowe i umieścić w załączniku). Z kolei w analizie regresji dla zmiennej objaśnianej w postaci przestępczych stylów myślenia pojawia się problem zbyt dużej

ilości zmiennych wyjaśniających w stosunku do liczby badanych, która wynosiła zaledwie 52 osoby. Co prawda Autorka, zresztą słusznie, wśród potencjalnych predyktorów uwzględniła tylko te, które korelowały ze zmienną objaśnianą, niemniej jednak w niektórych przypadkach jest to kilka zmiennych. Przyjmuje się, że powinno być co najmniej 15 osób na jedną zmienną (ten warunek nie został tu spełniony).

- W przypadku mediacji chyba lepiej byłoby zastosować procedurę bootstrappingu według Preachera i Hayes (Preacher, K., Hayes, A.F. (2008). Asymptotic and resampling strategies for assessing and comparing indirect effects in multiple mediator models. *Behaviour Research and Therapy*, 40(3), 879–891). Zgodnie z założeniami autorów, tego typu analizy mogą być prowadzone na mało licznych grupach badanych i nie wymagają rozkładu normalnego (co wprost odnosi się do przeprowadzonych badań).
- W pracy jest bardzo dużo wyników i tabel. Sądzę, że z niektórych analiz (które nie były związane z celem badań) można było zrezygnować (np. badanie powiązań między zmiennymi wyjaśniającymi), niektóre dane można było połączyć, a część wyników, zwłaszcza tych dotyczących statystyk opisowych można było umieścić w załączniku, lub przynajmniej na zakończenie każdej części analiz wprowadzić krótkie podsumowanie. Ułatwiłoby to w sposób znaczący percepcję tekstu.
- Zgodnie z tytułem rozprawy Autorka koncentrowała się na czynnikach ryzyka przestępczych stylów myślenia, jednakże warto byłoby zwrócić nieco większą uwagę na czynniki ochronne. W Dyskusji dobrze byłoby wskazać te zmienne, które mogłyby pełnić taką ochronną rolę (np. wysoka empatia czy wewnętrzne umiejscowienie kontroli). Miałoby to istotne znaczenie dla praktyki.
- Pewien niedosyt pozostawia Dyskusja wyników, która tak naprawdę jest podsumowaniem uzyskanych wyników badań, ujętych moim zdaniem niesłusznie, w postaci wniosków. To, co w większości zamieściła Autorka, to odpowiedzi na pytania badawcze (np. sformułowany przez Autorkę Wniosek 1, str. 147 brzmi: „Kobiety skazane za przestępstwo z użyciem przemocy w porównaniu do kobiet skazanych za inne rodzaje przestępstw posiadają zdecydowanie częściej niższe wykształcenie”. To jest wynik badania (a nie wniosek). Wniosek w tym przypadku mógłby, np. brzmieć: Wykształcenie może być powiązane z rodzajem przestępstw popełnianych przez kobiety – niższe wykształcenie może skłaniać do popełnienia przestępstwa z użyciem przemocy. Należało także zachować daleko idącą ostrożność, gdyż nie można uogólniać wyników uzyskanych na tak małej grupie badanych.

- W dyskusji Autorka na ogół dokonuje porównania wyników własnych z tymi dostępnymi w literaturze, ale brak jest pogłębionej analizy zawierającą próbę wyjaśnienia mechanizmów prowadzących do występowania przestępczych stylów myślenia (być może taka sytuacja jest wynikiem braku sformułowania hipotez badawczych).
- W pracy występują pewne uchybienia stylistyczne (np. używamy określenia *grupa badana* (a nie badawcza).

Pomimo zamieszczonych uwag pozytywnie oceniam przedstawioną do recenzji rozprawę doktorską. Zrealizowany projekt badawczy pozwolił Doktorantce na ustalenie czynników ryzyka kształtowania się przestępczych stylów myślenia u kobiet skazanych za przestępstwo z użyciem przemocy. Wyniki przeprowadzonych badań stanowią oryginalny wkład w rozwój dziedziny nauk społecznych, w dyscyplinie psychologia i w znaczący sposób poszerzają wiedzę na temat uwarunkowań przestępczych stylów myślenia u kobiet. Przeprowadzone badania miały innowacyjny charakter, a uzyskane rezultaty mogą stanowić punkt wyjścia dla dalszych analiz mających na celu poszukiwanie czynników ryzyka (a także czynników ochronnych w zakresie przestępczych stylów myślenia). Mogą także znaleźć zastosowanie w praktyce, zarówno w opracowaniu programów profilaktycznych (przede wszystkim dla dziewcząt i kobiet po doświadczeniach przemocy), jak i oddziaływań resocjalizacyjnych przeznaczonych dla kobiet skazanych za przestępstwa (głównie z użyciem przemocy).

Niewątpliwą zaletą przeprowadzonych analiz było zastosowanie modeli wielozmiennowych, co pozwoliło Autorce na ukazanie bardziej złożonych zależności między zmiennymi. Autorka rozprawy wykazała się dobrą znajomością analizowanych w pracy zagadnień, co wskazuje, że posiada rozległą wiedzę na temat analizowanego zagadnienia. Wykazała się również dociekliwością badawczą, umiejętnością stawiania pytań, analizy i interpretacji wyników, co świadczy o dobrym przygotowaniu metodologicznym. Należy także docenić bogatą, adekwatnie dobraną literaturę, głównie anglojęzyczną, wykorzystaną w rozprawie.

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska odpowiada warunkom określonym w ustawie o tytule i stopniach naukowych. W związku z powyższym wnoszę do Rady Naukowej Instytutu Psychologii Uniwersytetu SWPS o dopuszczenie magister Marii Mondry do dalszych etapów postępowania doktorskiego.

Łódź, dnia 15.06.2023

